

KRITICKÉ ZHODNOCENÍ POPPEROVA ŘEŠENÍ PROBLÉMU INDUKCE

Ondřej Sloup

*Katedra filozofie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
sloup@kfi.zcu.cz*

A critical evaluation of Popper's solution to the problem of induction

ÚVOD

Abstract—Is there any kind of justification for a belief that the future will be largely like the past? In the eighteenth century David Hume formulated the problem of induction in a similar spirit, and his version is now conventional. Even two hundred and fifty years after Hume's death, the effort to justify inductive inferences still preoccupies philosophers. Sir Karl Popper believed that he had successfully solved this fundamental philosophical problem. The present article introduces the problematic situation formulated by David Hume, followed by Popper's original solution to the problem. Along with that, relevant criticism from John Worral and Wes Salmon will be presented. It concentrates on Popper's rejection of induction and the related inability to implement any prediction about the future within critical rationalism. The validity or failure of Popper's solution is discussed towards the end of the article, together with a reconsideration of the current state of the debate. The last part of the study is devoted to the author's proposal, which should be able to stand up against anti-Popperian objections while remaining within the boundaries of critical-rationalist methodology.

Keywords—Karl Popper, critical rationalism, problem of induction, corroboration, rational prediction

VE CHVÍLI, kdy vedle sebe uvidíme jména Karla Poppera a Davida Huma, pravděpodobně již tušíme, které další slovo je bude následovat. Ti znalí ve filozofii si správně odpovídají, že zbývajícím členem triády je indukce, či přesněji *induktivní úsudky*. Popper stručně vysvětluje, že „Hume byl ponejvíce zaujat otázkou, zda jsme schopni podat dostatečné důvody pro zdůvodnění některých z našich přesvědčení“ (Popper 1972, 3). Tato zdánlivě jednoduše vypadající otázka v sobě skrývá složitý úkol, který krom Huma nepřinesl klidného spánku ani Kantovi či Russellovi: *problém indukce*. Popper sám věřil, že „vyřešil zásadní filozofický problém: problém indukce“ (Popper 1972, 1). Hned vedle této citace bývá Popper pravidelně viněn z toho, že je až teatrálně vychloubačný. Podíváme-li se na Popperův úvodní text k dílu *Objective Knowledge*, musíme přiznat, že není pojmenován zcela skromně. Článek, který je některými považován za „Popperův nejvíce scholastický text“ (Musgrave 2004, 30) nese jméno „Conjectural Knowledge: My Solution to the Problem of Induction“.

Mnoho soudobých filozofů vědy vyjadřuje jisté pohrdání, když se diskuze dotkne Popperova jména. Abychom zmínili alespoň jednoho, jmenujme profesora Davida Papineau z Popperova domov-

ského prostředí. Ten vyjadřuje své obavy nejen o Popperově údajně definitivním řešení problému indukce, ale spolu s tím i o prostoru, který je Popperovi věnován ve filozoficko-vědních publikacích. Ve své nevybíravé recenzi Popperovy knihy *The Myth of the Framework*, přemítá Papineau nad tím, že „již dnes začíná být obtížné pochopit, jak přesně dosáhl Popper svého renomé“ (Papineau 1995, 4). Avšak Papineau je sotva tím jediným, kdo vznáší podobné otázky. I v případě, že hovoříme s některými z Popperových bývalých žáků, ani zde nejsme ušetřeni kritiky a můžeme často slyšet, že Popperovy myšlenky byly případně v době, ve které byly pronášeny, ale v současné akademické diskuzi již nemají žádné místo. Není tak zcela neobvyklé, když výsledkem podobných úvah je šetrné naznačení, že debata kolem možného řešení problému indukce již byla uzavřena před několika desetiletími ve smyslu selhání „popperianského programu“.

Jedním z cílů tohoto textu je tedy kritické zhodnocení současné diskuze se záměrem rozhodnout zda Popperova filozofie efektivně řeší Hudem nastolený problém indukce. Studie nejprve představuje problematickou situaci, následovanou Popperovým původním řešením problému společně s jeho nejčastější relevantní kritikou. Závěrečná sekce studie se pokouší předložit vlastní odpověď na probírané námitky a opětovně zvážit současný stav debaty.¹

Popper neprožíval lehké chvíle, když byl Pavlem Tichým poprvé veřejně konfrontován ohledně svého konceptu verisimilitude; termínu, který označoval přibližování teorií pravdě. Dle Oppyho popisu zakončil Tichý svůj zdrcující projev následujícími slovy: „Soudím tedy, že Popperova definice je bezcenná.“ Následovala dlouhá pauza, kdy všichni čekali na odpověď notoricky temperamentního Poppera. Když však přišla, byla nečekaně mírná: „Nesouhlasím s jediným slovem předneseného textu – tím posledním. Neboť žádná definice, která vyvolá takto zničující kritiku, nemůže být označena za bezcennou.“ (Oppy 2011, 184)

Navzdory převládajícímu mínění, odsuzujícímu Popperovo řešení, tak věříme, že podobné pátrání, upřímný pokus o nalezení dočasného vítěze (jelikož žádné vítězství není z kriticko-racionalistické perspektivy definitivním) kritické debaty, obklopující Popperovo možné řešení problému indukce, není zbytečné.

HUME, POPPER A INDUKCE

Hume ustavil problém justifikace induktivních metod a jeho náčrt sporné otázky je v soudobé diskuzi považován za ten tradiční. Jen odstavec předtím, než Hume zmíní svoji oblíbenou analogii s chlebem, může čtenář odhalit, v čem leží nejzávažnější problém ve věci indukce. Hume zde jasně zmiňuje nesoulad při přenosu našeho minulého poznání směrem do budoucnosti: „Co se týče minulé zkušenosti, lze připustit, že dává *přímou* a *jistou* informaci o právě těch předmětech a právě tom časovém okamžiku, které jí daly vznik. Proč by se však nyní platnost této zkušenosti měl rozšiřovat na budoucí časy a na jiné předměty, které při všem, co o nich víme, mohou být těm dřívějším pouze podobné co do zjevu, to je ta zásadní otázka, na kterou kladu důraz.“ (Hume 1996, 59–60) Mnohem tradičnější (ve věci frekvence jejího citování) a přesnější definici problému indukce však můžeme nalézt v jiném Humově díle, *A Treatise of Human Nature*. Hume se zde ptá, jak si můžeme být jisti, že „skutečností, o kterých nemáme žádnou zkušenost, se podobají těm, o nichž zkušenost máme“ (Hume, T 1.3.6.5). Popperovo uchopení celého sporného bodu shrnuto v následující formulaci, ke které se následně odvolává jako k *tradičnímu filozofickému problému* indukce: „Jaké je zdůvodnění pro přesvědčení, že budoucnost bude do značné míry podobna minulosti? Nebo jaké je zde zdůvodnění pro induktivní úsudky?“ (Popper 1972, 5)

I přes podání této definice nás však Popper ihned zpravuje o tom, že „podobné formulace jsou chybné hned z několika dů-

vodů“ (Popper 1972, 2). Na prvním místě je tomu tak proto, že Popper jednoduše neuznává, že je zde cokoli takového jako induktivní úsudky. Další věcí, kterou nachází Popper na dané definici za zcela pomýlenou, je předpoklad, že budoucnost bude stejná jako minulost.

Jelikož je dle Poppera tradiční přístup k celému problému jednoznačně chybný, musí být opraven, nebo – jak říká Popper – reformulován. Proces reformulace začíná tím, že rozděluje Humův problém na dvě části a odlišuje logický a psychologický fragment původní otázky. Popperův přepis logického problému indukce je téměř identický s Humovým a skládá se z otázky: „Jsme oprávněni k usuzování z opakujících se instancí, o kterých máme zkušenost, na instance jiné, o nichž již žádnou zkušenost nemáme?“ (Popper 1972, 4) Reakce Poppera i Huma jsou stejné; oba na položenou otázku odpovídají negativně. Pro cíl této studie je však nejdůležitější Popperova „slavná“ reformulace daného logického problému:

„Může být tvrzení, že je obecná explanační teorie pravdivá, či nepravdivá, zdůvodněno pomocí ‚empirických důkazů‘? Na tento problém již odpovídám pozitivně: ano, předpoklad pravdivosti testovaných výroků nám někdy umožňuje zdůvodnit tvrzení, že ona obecná explanační teorie je nepravdivá.“ (Popper 1972, 6) Vezmeme-li v úvahu Popperovu teorii falzifikace, neměli bychom být jeho odpovědí na výše položenou otázku překvapeni. Kde se již však můžeme cítit poněkud znejistěni, je při pohledu na Humovu původní otázku. Popper nás sice ujišťuje, že Humova formulace je chybná z mnoha důvodů, a že chce-li být řádně zodpovězena, musí být jako taková reformulována. Rozptýlil však skrze tento svůj postup naše induktivní obavy?

Jednu z nejprůzračnějších kritik Popperova přístupu k problému indukce můžeme nalézt ve studii Johna Worralla. I přesto, že článek nese jednoduchý titul – „Why Both Popper and Watkins Fail to Solve the Problem of Induction“ – je Worrall-

lův nesouhlas vyjádřen velice sofistikovaně, a díky dialogické struktuře navíc trefně vystihuje nejpálčivější sporné body tzv. pragmatického problému indukce. Skrze příklad člověka (nazýván je jednoduše Plavcem), který se rozhodl volným skokem „bezpečně“ plachtit vzduchem z nejvyššího vyhlídkového poschodí Eiffelovy věže, ilustruje Worrall veškeré absurdity plynoucí z Popperova anti-induktivistického přístupu.

Můžete se samozřejmě tázat, proč je pan Plavec ochoten učinit podobnou věc. Je v nějakém vážném ohrožení života, zatímco je výtah věže nenapravitelně porouchán? Samozřejmě že není. Pouze sám sebe podrobil následujícímu dobrovolnému předsevzetí: nečinit žádná další rozhodnutí, pokud by byla odvozena z úsudků založených na přesnosti našich budoucích predikcí, spoléhajících se na naše minulé pozorování.

Není pravděpodobně třeba dodávat, že pan Plavec je čistokrevným kritickým racionalistou, který – Worrallovy slovy – „přijal zákony deduktivní logiky a velice správně tak odvozuje, že pouze a jedine deduktivně platné inference neomylně vyzovují pravdu z premis směrem k závěrům. Krom toho však také trvá na tom, [...] že všechny aktuálně pozorované důkazy jsou jen a pouze svědectvími o minulosti“ (Worrall 1989, 259). Worrallova (či lépe snad řekněme Popperova) mise tak nespočívá v ničem jiném než v přesvědčení našeho nebohého pana Plavce k opětovnému zvážení svého rozhodnutí a užití výtahu namísto volného plachtění vzduchem, neboť jeho rozhodnutí jednoduše nemůže být racionálním.

Worrall shrnuje důsledky Popperovy pozice, konkrétně pak skutečnost, že „z observačních výroků ustavených na základě deduktivní logiky nic nevyplývá ohledně toho, co se bude dít s padajícími tělesy od teď za pět minut“ (Worrall 1989, 260). Worrallův postřeh nás obrací zpět k základnímu problému: Máme nějakou justifikaci pro víru, že budoucnost se bude podobat minulosti?

Přestože Popper zmiňuje i tuto verzi celého problému, jak jsme se mohli přesvědčit, činí tak jen proto, aby ji v zápětí označil za zásadně chybnou. Při čtení této odpovědi musíme mít na paměti, že Popperova filozofie je hluboce anti-justifikacionistická. Neschopnost či neochotu rozpoznat a přiznat jí tento klíčový rys přičítá David Miller za vinu naší dlouhodobě budované „justificationist addiction“ (Miller 2008, 14), kdy nejsme schopni svět již dále nazírat bez zdůvodňujících očekávání. Ať již ale justifikaci považujeme za vrozenou, či naučenou charakteristiku našeho uvažování, Worrallův vzdušný námořník bez plachet již brzy učiní své finální rozhodnutí a Popperem doposud navržené řešení nedává příliš námitek proti jeho rozhodnutí pokračovat ve své cestě na zem volným skokem/pádem. S panem Plavcem pevně ukotveným v naší mysli se přesuňme zpět k Popperovu definitivnímu řešení problému indukce.

ZPRÁVA O MINULÉ ÚSPĚŠNOSTI TEORIE

Až doteď jsme byli schopni prohlásit jednu teorii za neplatnou na základě provedených experimentů. Ale co uděláme v případě několika vzájemně soupeřících teorií? Popper má opět připravenou přiléhavou otázku, k níž briskně přidává i odpověď: „Může být preference jedné obecných teorií nad jinými (s ohledem na jejich pravdivost či nepravdivost) vůbec kdy zdůvodněna pomocí empirických pozorování? [...] Ano; někdy může, pokud budeme mít štěstí. Neboť se může stát, že námi testované výroky mohou dát důvod k odmítnutí některých – ovšem ne všech – ze vzájemně soupeřících teorií.“ (Popper 1972, 6)

Nejprve si povšimněme faktu, že Popper stále nemluví o volbě té lepší teorie. Svoji úroveň ohraničuje na úroveň pravdy či nepravdivosti jednotlivých teorií. V každodenní praxi nebudou mít ale vědci tak často štěstí, že jejich preferenční rozhodování bude zjednodušeno díky faktickému odmítnutí jedné z navržených hypotéz. Otázkou

zůstává, jak máme volit mezi dvěma falzifikovatelnými, a tedy vědeckými, avšak dosud stále nefalzifikovanými hypotézami?

Ve chvíli, kdy Popper jednou provždy prokázal, že veškeré naše teorie zůstávají navždy jen dohady, domněnkami a hypotézami, může se přesunout k důležitější otázce: „můžeme mít nějaké čistě racionální argumenty, přičemž sem spadají i argumenty empirické, pro preferování jedné domněnek či hypotéz před jinými“ (Popper 1972, 13)? Stejná otázka trápí i Worrallova plavce, který stále nepřesvědčen dlí ve třísetmetrové výšce nad střechami Paříže.

Aby mohl Popper důsledně odpovědět na předchozí otázku, musí se nejdříve vypořádat s následujícími dvěma úkoly: „Jaké principy či preference bychom měli přijmout za své? A jsou některé teorie ‚lepší‘ než ostatní?“ (Popper 1972, 13) Po několika dalších řádcích nám Popper sděluje, že v případě volby mezi vzájemně soupeřícími teoriemi máme preferovat ty nejlépe testované, a následně i vysvětluje, co je oním klíčovým elementem pro rozpoznání takových teorií: kritická metoda, která může být popsána jako „metoda testování a následně eliminace omylů, navrhování teorií a jejich následné podřízení těm nejpřísnějším testům, které jsme schopni sestavit“ (Popper 1972, 16).

Není překvapením, že výše popsaná kritická metoda vypadá zcela induktivně, ať již ji nahlédneme pod libovolným zorným či interpretačním úhlem. V této chvíli již ani Popper nemá síly odrážet veškeré útoky jen za pomoci svého výmluvného pera, a představuje tedy na scéně ideu koroborace. Stupněm koroborace má Popper na mysli stručnou zprávu evaluující stav kritické diskuze zvolené teorie; její stupeň testovatelnosti; přísnost testů, kterými prošla; a v neposlední řadě – jak v těchto testech obstála. Koroborace je tak evaluační zprávou o její minulé úspěšnosti. V tomto kritickém bodě leží Popperova odpověď na úskalí, jak máme v praktickém životě volit mezi soupeřícími teoriemi:

„Jako základ pro naše jednání bychom měli preferovat nejlépe testované teorie. Jinými slovy, není zde žádná ‚absolutní jistota‘; ale jelikož jsme nuceni si vybrat, bude racionálním zvolit nejlépe testovanou teorii [...]; tu teorii, která se jeví jako dosud nejlepší možná ve světle naší kritické diskuze.“ (Popper 1972, 22) Hned první věta dané citace je oním místem, kde je do Popperovy teorie „nepozorovaně“ včleněn induktivní prvek a tento výrok také pro mnohé představuje Popperovo sebe-zatracení a osobní prohlášení příslušnosti k induktivistickému táboru. Neboť ať již onen proces pojmenujeme jakkoli – bez ohledu na to, označíme-li jej za kritickou diskusi, debatu, či metodu – k čemu jinému by všechny tyto akce odkazovaly, pokud ne k induktivním úsudkům?

Velká část kritiků tak zůstává oprávněně nepřesvědčena Popperovou argumentací, že jeho metoda neobsahuje žádnou stopu indukce. Ale abychom nesoudili Poppera předčasně, je třeba položit mu jednu klíčovou otázku: s jakým účelem vybíráme onu specifickou teorii? I při využití Popperem výše naznačené metody lze totiž hovořit o nepřítomnosti induktivního elementu – avšak jen do té míry, pokud teorii nevybíráme coby bližší pravdě (sem spadají také pravdy o budoucnosti); nebo skromněji – pokud nevolíme teorii pro aplikaci v budoucích případech. Avšak právě o to se Popper snaží. V díle *Conjectures and Refutations* (Popper 1974a, 223) se již pokusil definovat koncept verisimilitude podle pravdivostního a nepravdivostního obsahu teorie, přičemž uvažoval, že preferovaná vědecká teorie má vyšší úroveň blízkosti k pravdě než její protivníci.²

Navzdory faktu, že Popper zmiňuje další kvality, které by měly být vlastní našim nejlepšími teoriím, jeho příspěvek k danému problému se příliš neliší od jeho oponentů, logických pozitivistů, jelikož koroborace je v zásadě použita v identickém smyslu jako novopozitivistická konfirmace. I přesto se Popper snaží ubránit své stanovisko od rozličných útoků a dále svoji pozici brání: „Onen zásadní rozdíl mezi mým přístupem

a přístupem [...] induktivisty je ten, že já kladu důraz na negativní argumenty, jako negativní instance [...] nebo odmítnutí – ve stručnosti na kritiku – zatímco induktivista klade důraz na pozitivní instance.“ (Popper 1972, 22) Při zběžném pohledu nepřináší tato zmínka nic nového a spíše jen dále potvrzuje, co jsme již tušili dříve – Popperovo tnutí směrem k induktivismu. Neboť co jiného než hledání pozitivních instancí je reprezentováno Popperovou kritickou metodou či debatou?

Z našeho interpretačního stanoviska však tkví ona Popperova zásadní metodologická diference v něčem jiném; ve změně postoje, v jeho kritické metodě, která – ač koroborační – nepátrá po konfirmaci (prohlášení pravdy) teorie. „Kritický postoj může být popsán jako vědomý pokus nechat naše teorie a domněnky, co nejvíce trpět.“ (Popper 1974a, 52) Popperianská metoda pátrá výlučně po omylech a teprve skrze ně usiluje o svůj rozhodný cíl – dosažení falzifikace dané teorie. V jádru kritického racionalismu jako filozofického systému stojí ona klíčová změna z konfirmačního, a tedy i legitimujícího postoje, na hypoteticko-deduktivním modu kritického myšlení.

Obrátíme-li se zpět ke kritice Popperova přístupu, Worrall dovozuje, že Popperova filozofie „ve výsledku obsahuje onen induktivní princip a podobně jako u všech dalších induktivistů nemůže nabídnout žádné vysvětlení pro propojení minulých činů s činy budoucími“ (Worrall 1989, 263). Souhlasíme s Worrалlem do té míry, že koroborace se skutečně skládá z induktivních procesů. Na opačné straně se však druhá část inkrimované věty soustředí na odlišnou záležitost. Plachtit, či neplachtit, to je ta otázka, která pro Worralla konstituuje hlavní jádro kritiky vůči popperianskému přístupu.

Ale opět – podíváme-li se do původního Popperova textu – pokouší se jeho autor skutečně obhájit či vyřešit podobné mysterium, za které jej Worrall kritizuje? Pro krátké připomenutí – Worrallovy obavy se týkají zodpovězení otázky: zdali můžeme racionálně založit naše budoucí akce či pre-

dikce na něčem jiném než na induktivních principech, a vyvarovat se tak jejich svázání s minulostí?

Popper je Worralllem viněn, že není schopen nabídnout žádné racionální zdůvodnění pro volbu správné teorie pro naše budoucí akce. Ale Popper nikdy netvrdil, že může nabídnout podobné řešení a sám by pravděpodobně nazval Worrallova obvinění za jisté neporozumění jeho cíle. Popper se odvolával k přesvědčení, že „žádná teorie poznání se nemá pokoušet vysvětlit, proč jsme úspěšní v našich pokusech o vysvětlení skutečností“ (Popper 1972, 23). Dle našeho porozumění povaze celého problému se právě na toto táže i Worrallův pan Plavec. Následující zvýrazněná slova tak představují klíč k Popperově – inovativnímu či omylnému – řešení: „Koroborace, jakožto zpráva jen a pouze o minulé úspěšnosti, nás může vést k preferování jedné teorií před druhými. Ale neříká již zhora nic o budoucí úspěšnosti či o ‚spolehlivosti‘ konkrétní teorie.“ (Popper 1972, 18)

Skutečný důvod, proč Popper nemůže podat Worrallovu skokanovi uspokojivou odpověď, sahá zpět k jeho prohlášení, že zastávat přesvědčení o identičnosti minulosti a budoucnosti, je zcela mylné. Pro Poppera je taková formulace nevhodně, a navíc chybně položená hned na několika rovinách. Dokud se tážeme po justifikaci, nepochopili jsme skutečně směr a hlavní argument, se kterým Popperovo řešení přistupuje do souboje s odmítnutím indukce. Popperianské dilema s pragmatickým problémem indukce může být závěrem charakterizováno následující otázkou: „Kterou teorii bychom měli preferovat pro účely našeho praktického jednání z racionalistického hlediska?“ (Popper 1972, 21) Popperovi komentátoři běžně spojují a zaměňují právě zmíněný problém s hledáním pevných základů pro naše budoucí predikce.

RACIONÁLNÍ PREDIKCE

Nejčastější otázkou, jejímž zodpovězením je argumentována platnost, či omylnost

Popperova řešení, pak je, zda jsme v rámci Popperem navrženého systému schopni mluvit o predikcích (a jejich racionálním zdůvodnění), a i přesto neupadnout v past induktivismu. Jak jsme se však pokusili jasně vysvětlit v předchozích odstavcích – Popper jakékoli diskuze o budoucí úspěšnosti zcela striktně odmítá. Salmon korektně udává, že „když budeme hovořit o preferenci mezi generalizacemi, musíme být explicitní v tom, k jakému účelu budou naše zobecnění použita. [...] Pokud budeme mluvit o predikcích, pak i preference musí být učiněna ve vztahu k prediktivní síle dané výpovědi“ (Salmon 1981, 118). Popper je velice obezřetný, aby neužil termínu predikce či jakéhokoli jiného pojmu, který by mohl jeho vysvětlení (vyplyvající z jeho komentáře k Humovi) svázat i s tou nejmenší možnou stopou budoucí předpovědi.

Avšak právě tato situace konstituuje pro Salmona zásadní problém s Popperovým řešením. Pokud totiž naše observační výroky o minulosti a současnosti nenesou žádný prediktivní obsah, jak potom můžeme učinit jakékoli predikce s poukazem na naši racionalitu? Popper stručně (a nutno říci, že do značné míry i fádně) vysvětluje, jak v přítomném okamžiku volit mezi mnohými teoriemi: máme tak činit za pomoci kritické metody, jelikož „zde není nic racionálnějšího než metoda kritické diskuze“ (Popper 1972, 27). Hlavní problém však zůstává stále tentýž – aby mohla učinit racionální rozhodnutí, užívá kritická metoda koroboračního standardu.

Popperova do omrzení opakovaná odpověď na danou výtku zní, že jeho metoda (bez ohledu na to, nazveme-li ji koroborací, důvěrou v nejlépe testované teorie, či kritickou debatou) neříká zhora nic o budoucích predikcích zvolené teorie ani o její úspěšnosti či efektivitě v budoucím čase. I když tedy za pomoci observačních testů propojuje minulost s přítomností, uniká na vyšší úrovni riziku induktivní kontaminace, neboť (v souladu s Humem) nám nepodává žádné dodatečné informace o budoucnosti.

Může ale samotné přijetí kritické diskuze ospravedlnit užití induktivních metod?

Popper se zde ocitá v sevěření těžkých mlýnských kamenů; má možnost přisoudit koroboračním výrokům určitý druh prediktivního významu, a tím je učinit induktivními, nebo může bez zbytečných řečnických obrátů přiznat, že „pro účely praktické předpovědi nepředstavuje koroborace rozhodující racionální bázi pro preferenci jedné domněnky před druhou“ (Salmon 1981, 119). Bez ohledu na to, jak pečlivě čtete Popperovy odpovědi, zdá se, že jim buďto zcela uniká pointa zmíněných kritik, nebo jejich autor učinil rozhodnutí daný problém nadobro ignorovat.

VALIDITA POPPEROVA ŘEŠENÍ

Abychom postoupili v naší diskuzi, je třeba se tázat: Vyřešil doopravdy Popper tento mysteriózní, dlouhotrvající problém indukce? Naše odpověď je ve velké míře závislá na tom, jak přesně si pro účel zodpovězení dané otázky problém indukce definujeme, jelikož náš (ne)souhlas s Popperovým řešením je odvislý od faktu, zdali jsme v počátku přijali jím navrženou reformulaci celého problému.

Zeptejme se tedy ještě jednou. Může Popper buďto legitimovat induktivní úsudky, nebo racionálně doporučit, proč bychom měli pro účely našich budoucích akcí preferovat jednu teorii před druhou? To Popper učinit samozřejmě nemůže. Ale neměli bychom i přesto být překvapeni. Pokud nahlédneme předposlední stránku Popperova článku, nalezneme následující vyjádření: „Zdá se mi, že všechny námitky vůči méj teorii, jichž jsem si vědom, přistupují k otázce, zdali má teorie vyřešila tradiční problém indukce – tedy, zda jsem zdůvodnil platnost induktivních úsudků. Ovšemže jsem toto neučinil.“ (Popper 1972, 28)

Popper skutečně neposkytuje validní řešení pro tradiční Humův problém indukce. Sám však nikdy netvrdil, že pro tento Humův původní problém řešení našel.

Popper je přesvědčen, že se s problémem indukce vypořádal poctivě, neboť Humova formulace ve svém jádru vyžadovala reformulování (aby zde vůbec bylo možno dosáhnout řešení). Náš (ne)souhlas s Popperovým postojem je tak závislý na tom, zdali jsme jeho reformulaci přijali, či nikoli.

Popperovým kritikům je třeba otevřeně přiznat, že s Popperovým domnělým řešením zůstává i nadále spojeno mnoho nedořešených otázek; přičemž jedna z těch nejdůležitějších je zahrnutí koroboračního principu do debaty a umožnění indukci, aby se tiše vplížila dovnitř. V případě, kdy je Popper postaven před rozhodnutí, kterou teorii bychom měli volit z množství vzájemně soupeřících (a dosud nefalzifikovaných), zbývají mu dvě možnosti. Tou první je odvolání se ke koroboraci, a tím i přiznání potřebnosti indukce, druhou je zavedení dalšího dodatečného termínu, tzv. informativního obsahu teorie.

Vzhledem k odmítnutí indukce s poukazem na iracionalitu jejího následování a současnou problematičnost koroboračního kritéria přichází Popper s alternativním řešením, kdy se odvolání na minulou úspěšnost teorie pokouší nahradit konceptem tzv. informativnosti teorie. Na rozdíl od koroborace se v tomto případě dle Poppera již nemusíme na indukci spoléhat ani v nejmenším. Zatímco empiricisté usilují o jistá či nesporně pravdivá přesvědčení, Popper (krom rozhodujícího stupně falzifikovatelnosti dané teorie a dalších drobných rozlišovacích prvků) se rozhodl vztahovat sílu jednotlivých teorií k jejich informačnímu obsahu. Čím je však teorie či domněnka informativnější (čím více možností tedy vylučuje), tím méně je zároveň jistá. Toto na první pohled paradoxně působící měřítko však může Popper aplikovat. Dosažení pravdy je pro Poppera jednak regulačním ideálem, ale je také hlavní hodnotou v poznání.

V Popperově podání tak máme dvě volby. Tou první je směřování k jistým, avšak minimálně informativním vědeckým tvrzením. Druhou, Popperem preferovanou

volbou, je pak usilování o získání hlubokého vědeckého porozumění s vysoce informativními, avšak nejistými domněnkami.

Dané řešení nepovažujeme za šťastné, neboť zatímco směřování za vyšší informativností považuje Popper za ad hoc racionální, usilování o jistotu naopak odmítá s poukazem na iracionalitu takového snažení. Pokud však vědci při své každodenní praxi usilují o pravdivost svých teorií, odvolání ke kritériu informativnosti jim v případě rozhodování mezi soupeřícími teoriemi příliš nepomůže, neboť jak vyplývá z výše popsaného: čím informativnější teorii volíme, tím nejistější teorii současně získáváme. To de facto znamená, že ve výsledku preferujeme teorie, o kterých víme, že jejich pravdivost je méně pravděpodobná.³

Nepřesvědčení daným Popperovým pokusem nevidíme jinou možnost než se v případě volby mezi soupeřícími teoriemi opět odvolat na stupeň koroborace, a tím pozvat (na krátko vyloučenou) indukci znovu do hry. Pokusili jsme se ukázat, do jaké míry je neschopnost nalézt uspokojivé řešení problému indukce Popperovým vlastním selháním a zdali jsme od něj pouze neočekávali rozřešit něco, oč on sám nikdy neusiloval. Ve zbývající části studie se pokusíme o dekonstrukci Worrallova argumentu a ukážeme možný způsob řešení sporné „skokanské otázky“.

OMEZENÍ SFÉRY APLIKOVATELNOSTI

V závěru své studie Worrall dovozuje, že Popperova metodologie, závislá na odmítnutí indukce, nepředstavuje progresivní příspěvek do filozoficko-vědní diskuze, neboť aniž by se odkázal na indukci, není Popper s to volit mezi soupeřícími teoriemi. Pokud tedy v rámci Popperova systému nelze zodpovědět ani na tak triviální otázku, zda je preferovaným řešením použití výtahu, či volný seskok, nemá cenu se jeho filozofií jakkoli dále zabývat, neboť je pro potřeby vědy zcela nevhodná. Na tomto místě si dovolíme malou odbočku, jejímž cílem není nalézt odpověď na Worrallovo shakespea-

rovské dilema, zda skočit, či neskočit, ale zodpovědět otázku, o kterou zde skutečně běží: je daný směr kritiky validním způsobem, jak kritizovat Popperovu filozofii?

Když se pokoušíme o hodnocení Popperova díla a jím navržené metodologie, měli bychom mít na paměti cíl, se kterým autor danou filozofii vytvářel. Hned na první stránce svého opusu Popper přibližuje úkol, který si zde vytyčil: „Posláním logiky vědeckého bádání [...] je analyzovat metody empirických věd.“ (Popper 1997, 3) Popper, jehož oborem je zkoumání logiky vědy, tedy řeší (vedle psychologického problému indukce, který odsouvá stranou jako nepodstatný) zejména logický problém indukce. Jelikož je indukce logicky neplatnou formou usuzování, neméně logicky ji odmítá jako pro vědce nedostatečnou metodu.

Pro poskytnutí odpovědi na výše položenou otázku se ještě naposledy přesuňme k Worrallovu příkladu; zmíněný skokan – i přes deklamování příslušnosti ke kritickému racionalismu – totiž ve chvíli rozhodování na špičce Eiffelovy věže není vědcem (pro kterého píše Popper své pojednání), ale běžným člověkem strachujícím se o budoucí vývoj života. V případě učinění rozhodnutí tak Plavec jako laik „nevědecké“ indukce využije. Jednoduše se v praxi spolehne na to, že již v životě slyšel o třech či čtyřech lidech, kteří měli podobný nápad (skočit z vysoké budovy bez jakéhokoli jištění dolů) a všichni skončili mrtví. Podobně i pan Plavec coby běžný člověk, nevědec, korzující s dětmi na břehu rybníka po zpozorování třech bílých labutí řekne dětem, ať pozorně hledají labuť další, která bude „dozajista“ také bílá. Jak v případě skoku, tak v případě labutí totiž nemá žádný důvod domnívat se, že by v budoucnu mohlo být vše docela jinak.

Popper, jakožto kritický racionalista, a navíc sám vědec, provádějící logickou analýzu vědecké metody, pochopitelně indukci důvěřovat nemůže. A to právě s poukazem na její logickou neplatnost a nepodloženost tzv. *principu uniformity přírody*, který zjednodušeně říká, že platnost pří-

rodních zákonů se v průběhu času nemění. Právě na tento princip se totiž nevědomky spoléhá při svém rozhodování pan Plavec.

Pokud by Popper v rámci úmyslu nastolení ideální vědecké metody prohlašoval, že ve vědě neexistuje nic takového jako indukce, mohlo by být na této úrovni vše v pořádku. Popperovi však nestačilo vyloučit indukci pouze z vědecké praxe, ale usiluje o její vyloučení ze všech dalších oblastí lidské existence. Sám k tomu tvrdí: „Indukce, tedy úsudek založený na mnoha pozorováních, je mýtem. Není psychologickým faktem, není faktem našeho běžného života, ani realitou vědeckých procedur.“ (Popper 1974a, 53)

Svou razantností chtěl Popper patrně poukázat na to, že naše všední usuzování (kdy indukci užíváme a slepě jí důvěřujeme) nemá většinou racionální základ. V této své snaze však Popper zachází příliš daleko, neboť – aby udržel svůj systém konzistentním – indukci zcela odmítá ve všech aspektech lidského jednání, nejen ve vědě. Tím se ale vzdaluje od záměru, který sám sobě v *Logice vědeckého bádání* vytyčuje, tedy poskytnout svým dílem logickou analýzu empirické vědecké metody. Současně s tím se dostává se do sféry laické každodennosti (tedy do oblasti pragmatického problému indukce), čímž ze sebe činí snadný terč kritiky.

Řešení této svízelné situace spatřujeme v Popperově stáhnutí se o krok zpět a v omezení soustředění se na vědeckou praxi. Vykázáním indukce ze sféry všedního usuzování se Popper dostal do sporu s naší každodenní zkušeností, kdy indukci dlouhodobě důvěřujeme a považujeme ji za spolehlivou metodu pro orientaci ve světě. Vytvoření kontrastu mezi každodenností a vědeckou praxí by Popperovi umožnilo ponechat indukci, reprezentovanou netematizovanou vírou v princip uniformity přírody, v okruhu rozhodnutí, která nepotřebují oporu v logicky pevné a platné dedukci. V rámci vědy může následně Popper podržet důraz na čistě deduktivním založení vědecké metody.

Na základě neschopnosti řešit každodenní problémové situace a nemožnosti provést ta nejbanálnější, laická rozhodnutí ohledně budoucnosti, zlehčuje Worrall (do jisté míry oprávněně) celkový přínos kriticko-racionalistické metodologie. Přiznáním, že v běžném životě se každý z nás na indukci spoléhá a současným omezením působnosti kritického racionalismu na sféru vědy se může Popper podobné vlně kritiky vyhnout, a přitom svůj systém, který měl od počátku sloužit jako návod pro vědce samotné, nikterak neoslabit.

Daným postupem Popper pochopitelně neodvrátí argumenty svých oponentů, kteří mu vytýkají, že neadekvátně popsal skutečnou činnost vědecké komunity. Taková kritika je však s poukazem na zamýšlený účel Popperovy filozofie dosti nepřesná. Mobilizací kreativní energie kritického myšlení chtěl Popper pomoci vědcům efektivněji řešit jejich problémy, a jeho myšlenky by tedy do té míry měly být kritizovány primárně jako tentativní návrhy. Popper neusiloval o přesný popis vědecké praxe, spíše chtěl vědcům ukázat ze svého pohledu ideální metodologii, která netrpí vadami indukce a je zároveň maximálně otevřená kritice.

ZDROJE PODPORY

Studie vznikla za podpory grantového systému Západočeské univerzity v Plzni v rámci projektu SGS-2015-024 „Problematické aspekty kritického racionalismu“.

POZNÁMKY

¹ Studie se cíleně nevěnuje Millerově interpretaci kritického racionalismu, neboť se její autor domnívá, že kriticko-racionalistická koncepce Davida Millera představuje samostatný filozofický systém zasluhující si vlastní zhodnocení podané odpovědi pro řešení problému indukce. Zmíňme jen, bez většího překvapení, že Miller dochází k závěru, že Popperovo řešení je – při jeho správném nahlédnutí a reformulaci, kterou sám provádí – stále platné a odolává většině kritických poznámek (více viz Miller 2006, 126–148).

² Jak jsme ukázali již v samotném úvodu, tato pozice byla význačně oslabena Tichým a Millerem

(viz Tichý 1974). Podobné vysvětlení vnitřní rozpornosti Popperova konceptu *verisimilitude* představil v tom stejném roce (oba badatelé pracovali nezávisle na sobě) David Miller (viz Miller 1974). Bylo by příliš silné hovořit ve spojení s Millerovou a Tichého kritikou o naprosté demolici Popperem zavedeného konceptu. S jistotou můžeme říci, že Popperova vlastní definice, *kdy je jedna teorie bližší pravdě než nějaká jiná*, se ukázala jako bezvýhodná.

³ Vůči konceptu informativnosti teorie může navíc zaznít oprávněná výhrada, že vyšší informativní obsah teorie je do značné míry fádním termínem, neboť z každé teorie můžeme odvodit bezpočet možných, pravdivých, důsledků.

POUŽITÉ ZDROJE

- Hacohen, Malachi. 2002. *Karl Popper – The Formative Years, 1902–1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hume, David. 1996. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.
- Hume, David. 2007. *A Treatise of Human Nature*. Rockville: Wildside Press LLC.
- Miller, David. 1974. „Popper’s Qualitative Theory of Verisimilitude.“ *The British Journal for the Philosophy of Science* 25: 166–177.
- Miller, David. 1994. *Critical Rationalism: A Re-statement and Defence*. Chicago: Open Court.
- Miller, David. 2006. *Out Of Error: Further Essays On Critical Rationalism*. Surrey: Ashgate.
- Miller, David. 2008. „Overcoming the Justificationist Addiction.“ *Studia Philosophica Wratislaviensia* 3 (1): 9–18.
- Musgrave, Alan. 2004. „How Popper [Might Have] Solved the Problem of Induction.“ *Philosophy* 79 (1): 19–31.
- Oppy, Gene. 2011. *The Antipodean Philosopher*. Christchurch: Lexington Books.
- Papineau, David. 1995. „Open society, closed thinker.“ *Times Literary Supplement* 4812: 4–5.
- Popper, Karl R. 1972. *Objective Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Popper, Karl R. 1974a. *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge.
- Popper, Karl R. 1974b. „Replies to my critics.“ In *The Philosophy of Karl Popper, Vol. 2*, ed. Paul A. Schlipp, 961–1197. La Salle: Open Court Press.
- Popper, Karl R. 1983. *Realism and the Aim of Science*. New Jersey: Rowman and Littlefield.
- Popper, Karl R. 1997. *Logika vědeckého bádání*. Praha: OIKOYMENH.
- Salmon, Wes. 1981. „Rational Prediction.“ *The British Journal for the Philosophy of Science* 32 (2): 115–125.
- Tichý, Pavel. 1974. „On Popper’s Definitions of Verisimilitude.“ *The British Journal for the Philosophy of Science* 25: 155–160.
- Worrall, J. 1989. „Why both Popper and Watkins fail to solve the problem of induction.“ In *Freedom and Rationality: Essays in Honor of John Watkins*, ed. Fred Agostino a Ian Jarvie, 257–296. Netherlands: Springer.